

FANILIKDƏN BAQILIVƏ... – şəxsiyyət və istedadla qazanılan əbədiyyət

İsmayıl Şıxlı

- Mərhum yazıçı vaxtla tələbələrə görüşdə nəzəmdən nəsrə keçidini redaksiyaya təqdim etdiyi "Ouşlar" şeirinin ciddi redaktaya maruz qalaraq iki başqa varianta - "Şəhər" və "Şəhər"ə dönüşündən narazı qalması ilə izah etmişdi...

- İsmayıl Şıxlı özü bu barədə yazıb, müsahibələrində, evdə bizimlə söhbətlərində də deyirdi, epik ləvhələrin nəsrə təqdimatı onun üçün daha məqbul idi. Antik ədəbiyyatdan – Homerin "İliad"ı və "Odiseya"sından, Dantenin "İlahi komediya"sından uzaq biri, dünya, eləcə də qədim və müasir Azərbaycan ədəbiyyatında xeyli sayda epik təsvirlərin nəzmlə verilməsi nümunələri var. Atam isə rastlaşdıq, müşahidə etdiyi hadisələr, həyatı gerçəklikləri, taxayışlarının məhsullarını nəsrə ifadəni effektiv sayıb.

Doğrudur, hamının biləcəsinə və vikipedik məlumatlara əsasən ədəbi yaradıcılığa "Ouşlar" şeiri ilə qədəm qoyub. Amma özü də söyləyirdi və biz də belə düşünürük ki, bu, yaradıcılığa başlamaq deyildi, sadəcə, 1938-ci ildə "Ədəbiyyat" qəzetində ilk şeiri işıq üzünə gətirmişdi. Bilirsiniz, ədəbiyyat rəsmən 1947-ci ildə "Nəqləb və mədəniyyət" jurnalında nəşr olunmuş "Hakimim nəqli" hekayəsi ilə gəlsə də, əslində, müharibəyə qədər də yazırdı. Hamın dövrə qələmə aldığı "Gündəliyi"ni 30 il sonra çap etdi. O zaman əksəriyyət, xüsusən də yazı-poet adamları gündəlik tuturdular və əsl haqiqətlər, reallıqlar elə orada idi. İsmayıl müəllim gündəlik qeydlərini müharibə illərində də davam etdirmişdi – hər halda böyük əsərlərə giriş üçün ilk sınaqlar, qələm təcrübələriydü...

- Gözlənilmədən müharibə mövzusunda keçdik, ümumiyyətlə, ədəbiyyatla hərblə sütlüq qarışdırılması və ikinciyə üstünlük verilməsi, açıq söm, dostluq, ən pis bəzəyən ən üstün savaşağın yazılışlı, hamının ideovalarını təbliğ edən aktu-İsmayıl müəllim bir əsər, döyüşçü olduğu, cəbhənin bütün dəhşətlərini gözi ilə gördüyündənmi mövzuya yanaşması tamamilə fərqlidir?

- Bilirsiniz, atam təkcə müharibə barədə yox, ümumiyyətlə, yarıdövlətçiyə ancaq gördüyü və bildiyi mövzularda işlədiyini həmişə vurğulayıb. Tabii ki, bədi əsər taxayışınız mümkün deyil, amma sən, qəndəmə şeylərdən heç vaxt yazmadın. Ədəbi irsində "Cəbhə hekayələri" – "Konsens qutuları", "Haralısın, ay oğlan?", "Keç su-larında və sairin xüsusi yeri var bildiyiniz kimi... Sonra pleyarlarını – "Odlu çarçarları", digərini arsayə gətirdi, amma sanədədik nöqtəyi-nəzərdən əsas "Cəbhə gündəlikləri" idi. Onu da neçə illər çap etmək istədimi, sonra "Literaturny Azərbaycan"ın baş redaktoru, həm də müharibə iştirakçısı İvan Tretaykovla məsləhətləşdi.

qonşumuz şair-tarçumaçı Abram Plavnika göstərdi, nə isə, qərəra gəldilər ki, bu gərəkk çoxdan çap olunub geniş oxucu kütləsinin ixtiyarına verilyədi...

Bəzi məqamlar vardı ki, çıxarılması məqsəduduyğun sayıldı, məsələn, hamın dəfərlərlərdəki sətir qoşunlarının Almaniyaya girdiyi ilk həftə arızında müllü əhali, xüsusən qadınlara qarşı zorakılıq halları barədə qeydlərini çap variantına salmadı. Düzüdü, 30-40 il sonra eyni motivi yazırdı. Qarlı mətbuatına ayaq açmağa başladı, amma atam senzurasız-zadsız, qalibini hökmüylə belə iyrənc şeylərin əsərində gətməsinə istəmədi.

Hələ niyyətəlməyildən "Gündəliyi"ni əlyazma variantında oxudum çoxsaylı epizodları, qarlı savaş səhənlərini yaddaşdımdırdı, yazırdı ki, qoşunlarımız ağır məğlubiyyət və gerçəklikləmərdən sonra toparlanıb siddətlə əg-hülcümə keçdi, torpaq cəmsiz insan bədənələriylə örtülmüşdü, biz meyitlərin – öz əsgərlərimiz və düşmən cəsədlərinin üzəri ilə irəliləmək məcburiyyətində qalmışdıq. Artıq buna heç kim əhəmiyyət vermirdi... Lakin birdən dayanıb qarşılama çıxan it ölüsünə ürək ağrısı ilə baxır, təassuflanırdı. Görün, yazıçının tünd boyalarla işlədiyini bir səhnə müharibəyə, qatılma nə bəyda nifrət yaradır: insan qırğını kütləviləşdiyindən adlaşıb, təbii qəbul olunur, köpəyə isə hamının yazdığı gəlir...

- İsmayıl müəllim yeniyetmə yaşlarından – Kosalər kənd məktəbindən Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun auditoriyasına qədər böyük bir dövrü əhatəlayan pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olub. Və təsadüfi deyil ki, mərhum yazıçının ən gözəl obrazı və tələbələrini onun haqqında söylədikləri və qələmə aldığı xatirələrdə canlanır...

- Atamın atası da pedaqoq idi. Dəhrəman babam Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirmiş, uzun müddət rus dilinin tədrisi ilə məşğul olmuş, mütərəmlik əlməşdi. Həttə müəllimlik fəaliyyətinə, gənc nəslin təlim-təربiyəsində ixtisaslarına görə 30-cu illərdə "Lenin ordeni" də alıb. Amma çox qəmdir ki, oğluna rus dilini öyrətməmişdi. Atam rus dili bilgilərinə yalnız özü çalmışlaq yiyələnib. Tabii ki, belə bir mühitə dünyaya gənc açan, böyüyüb boy-başca çatan şəxs də pedaqoji sahəyə meyl etməli idi...

Dəzax pedaqoji məktəbinin ortı ixtisas təhsili ilə Kosalər kənd məktəbində baş dəstə rəhbəri və müəllim işləyib. Sonra Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun dili-ədəbiyyat fakültəsini bitirərək rayona qayıdıb, hamın ortı məktəbdə dörd hissə müdiri kimi çalışıb. APİ-nin filologiya fakültəsində aspirant, müəllim, baş müəllim, xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının müdiri olub.

Fikir verirsinizsə, İsmayıl Şıxlının elmi-pedaqoji mövqeyi yazılışına da sıraya gəlib, bütün əsərlərindən bir məarifçilik xatli keçir. Aleksey Osipovç Çernyayevskinin çoxalın gənc kimi yazırdı, amma Səməx mələkənəndəndir, o dövrdə bizim əm dilində "Yətan dili" dərsliyi yazmışdı. Atam onun bərsində material toplamaq üçün yarımlı Tiflis və Qori əxvərlərində işləyib. Tabii ki, müəllim

ömrü hamı da ona görə müqəddəs və şərəflidir ki, şagirdlərin, tələbələrini həyatında, fəaliyyətində yaşayıb, davam edir. İsmayıl Şıxlının da çoxsaylı istedadlı yetimləri ədəbiyyatşünas əlmizimin müxtəlif səhənlərini yükünü çiyinlərində dəşiyəraq sənbəli əsarlar arsayə gətirdilər. Mən, əla üzvlərimin onları hamısına – hər hansı əlamətdər hadisədən, yubileydən əslilə olmayaraq müəllimləri haqqında xatirələrini müxtəlif topluslarda, qəzet-jurnalardan oxuyur, qədrəndənlərini rəziləqə yada salırıq...

- Rusçanı öz gücünə öyrəndiyini deyərdi, amma bu dildən mükkəmlər tərcümə əsərlərində müəllifdir. Ümumiyyətlə, tərcümə işini necə dəyərlandırdi?

- Tərcümə işinə çox böyük əhəmiyyət verirdi. Tərcümə Markazinin yaradılması ideyası də ondan gəlmişdi. Hamın qururum bütün sənədəşməsinə, rəsmi qurumlarında keçirilməsinə də öz əlməşdi. Nəyə görə? Çünki hələ sovet dövründə, SSRİ-nin dağılmasına 15-

Ünli türk şairi Nəsim Həkimat Azərbaycan yazıçılarının qonağıdır

20 il qalmış Gürcüstanda nəhang bir Tərcümə Markazi fəaliyyət göstərirdi. Və təsvürünüzə gətirik ki, onlar Servantesin ispancadan birbaşa tərcümə dilinə tərcüməsi ilə məşğul idilər. Rusçanın kənd məktəbi çox möhtəşəm idi, onun illər dünya ədəbiyyatının gədvərlərini öz dillərinə çevirib kitab rəflərinə yığılıb. Bizdə də yaxşı tarçumaçılar var, amma barməlaq sayılacaq səvəddə. Son illər orijinaldan xeyli tərcümələrimiz var, ancaq istənilən qaydada deyil, yəni bəziyər nöqsənlər buraxılıb. Qarışmış Fərxuz bir müddət nəşriyyəti redaktoru işlədi, belə deyək, o həttə ingilis dilini bilməyə bilməyə səhvar tuturdun. Na mənadə? Məsələn, ingilislərdə üçüncü şəxs tətli ruslaşdırıldı kimi cinsə qora "she" və "he" fəsiləsinə yazılış. "Xarçında o" deyilir, lakin məğzinə vənlirli ki, qəd il müəllimlərimiz o, kəşidir və sair.

- Eştivimizə görə, çətdəqiqətən əlmə arşadımaları, namizədlə işi də sünü əngəllərə rastlaşıb. Həttə dissertasiya müdafiəsindən ötrü 2 il məzuniyyət götürüb, hamın arafədə

İlyas Əfəndiyev və İsmayıl Şoğlu

"Dəli Kür"ü yazdıqına görə də tanqidlərə üzəşib...

– Bilirsiniz ki, o, xanci olkalar ədəbiyyatından dars deyirdi. Birinci 1947–ci ildə antik dövrdən mövzu götürüb, lakin həmin vaxt bu sahədə ciddi ədəbiyyatı qitliyi vardı, hətta Moskvada da lazımi materialları tapılmasa ciddi müşkülə çevrilirdi. Sonra çexlik Dərbi Avropa ədəbiyyatına, burada da həm mənbələr az idi, həm də başlayıb- lər söz-söhbətə ki, son burjuva ədəbiyyatının təsiri altına düşməsən, nə bilim, burjuva irsinin təbliğatçılarına çevilməsin və sair. Nəhayət, Mehdi Hüseynin yaradıcılığını tədqiq etmək qərarına gəlib, ancaq onun da Mircafer Bağırövlü mənasibətləri yaxşı olmadıqlarından məqalələr tədrirdir. Mərkəzi Komitəyə anonim məktublar yazıldı. Hətta plenum səviyyəsində məsələ qaldırılmışdı ki, aspirantlar Bəxtiyar Vahabzadə Samad Vurğunun, İsmayıl Şoğlu isə Mehdi Hüseynin yaradıcılığını tədqiq etmişdilər. Yazıqlar Birliyində millətçilik, yerli-bəzəkli baş alıb gedir... Atam dissertasiyası 1949-cu ildə bitirib təhvil versə də, məhz sadalanan səbəblərdən yalnız 1954-cü ildə müdafiə edə bildi. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda müəllim, sonra baş müəllim kimi çalışmış, Stalinin vəfatı, Bağırövlü tutulub istintaqa cəlb olunması, güllənmə hökmi alınması prosesləri arasında çəngillənir ki, bəs sən dissertasiyanı vardı, gətir. Demə, dan oğlunu evdə şəklin başına atmışdım, üstünü də toz bəsmişmiş, götürüb salığına saxlad apardım və müdafiə elədim...

Əlimi işün aynılıq məzuniyyəti və yaradıcılıq işinin görülməsinə gəlmişdi isə, görünür, ya bu da yazıçının növbəti təzyiq kampaniyası imiş, ya de elə məlum müşküllər – yəni dissertasiyanın sünü bəyərəldi üzəşməyini bildiyindən vaxtın daha samərəli istifadə qarənib, nəticədə, "Dəli Kür"ü kimi bir əsər yarandıb.

1956-cı ildə dosent eməli dərəcəsi aldı. Professor titulu əlimi-pedaqoji fəaliyyəti görə verilib, artıq illər keçmişdi və doktorluğu müdafiə etmədən də həmin adı ala bilərdi. Evdə danışılan söhbətlərə görə, illərlə dəfələri hərəzənləndirənə, ancaq Moskvadan rəhbərliyi istədiyinə görə bundan qatı şəkildə imtina etdi. Üç-dörd yaradıcı yazıfı oldu və həminədən də öz istəyi ilə istefa verib. Yəqinə təassufluyulmuş hal 42 ilə qədər çalışdığı müəllimlik pəşəsindən gətəmsi idi. Bu sahədə həm mənavi cəhətdən rahat idi, həm də kimsə nəsa öyrətməkdən həzz almırdı. Neçə illər dars deməsinə, mövzuların gəzəbiləyibilməsinə baxmayaraq, daim müəhəzradən, se-

minərdən əvvəl mövzuları nəzərdən keçirər, hafizəsini təzəlayərdi. Yəni təhsil ocağını, auditoriyasını, tələbələrə unsiyətli müqəddəs kitab, işinə çox məsuliyyətlə yanaşardı.

– Yeri gəlmişkən, "Dəli Kür" romanı əsasında çəkilmiş filmlə Moskvə senzoranın müdaxiləsinə – bəzi hissələrin kəsilib çıxarılmasına reaksiyası necə oldu?

– Ekran əsərində ssenaridəki iki böyük və əsas səhənəni itxəndən və finalın dəyişdirilməsindən sonra atam kəskin münasibət sərgəldi. Filmin qəbuluna etirazını bildirdi və 6 ay nümayişinə icazə vermədi. Amma sonra həm quruluşçu rejissor, həm də yaradıcı kollektivin – hansı ki, illərən əzyiyyət çəkib məvaciblərini ala bilmirdilər – xahiş oldu və daha çox buna görə filmi yayımı, ekranlara çıxmasına razılaşdı.

– İsmayıl müəllim görkəmli ictimai-siyasi xadim, vətənin, millətin ağır günlərinin ən cərgədəki vəkili kimi də təz-təz xatırlanır... Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

– Bir az şablon kimi səslənsə də, deməliyəm ki, İsmayıl Şoğlu xalqın içindən çıxmışdı, sadə kütüblərdən dərli-sərinə yaxşı bələdi və özünü onlardan ayrı təsəvvür ələmərdi. Soruşduq dövrdə

SSRİ yazıçılarının 19 qurultayı, İyun, 1966

Bəki zəhmətkeş deputatları Sovetinin. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı, Bakı şəhər partiya komitəsi, Azərbaycan KP MK, Həmkarlar Şurası rəyasət heyətinin üzvi seçilmişdi. Seçildiyi döyərə məsuliyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin qənaatına ədalətə dairəyə çəngillənir önündə səssiz qalmazdı. Bir yazı, yazıqlar mənzil-məişət problemlərindən tutmuş, təpələndən haqların bərpəsindənk müraciətləri müsbət cavablandırmış qalırdı. Yaradıcılıq birlirklərində məqam sahibi olanda – "Azərbaycan" jurnalının baş redaktor, Azərbaycan Yazıqlar Birlirynin katibi, sədr, Ağsaqqallar Şurasının sədr, SSRİ Yazıqlar İttifaqının katibi vəzifələrində istedadlı insanlara, xüsusən gənclərə daim əyği göstərirdi.

İmperiyanın çöküşü, suverenlik uğrunda mübarizə illərində bütün proseslərin, təbəduəllərin içindəndiydi. Mən hər şeydən öncə sonu seçür hissi keçirədim ki, dövletimin, olkəmın əzədlərindən ötrü savaşa qalın, onun müstəqilliyini dəstəkləyən bir kişinin oğluyam, yəni Azərbaycanın istiqbalıyına sas verən 48 deputatdan biri də atamdır!

Doğrudur, görünür, zərblərdən qorunmaq məqsədli bəzi antisovet

rühəndə böyülməmişdi, amma yeri gəlmişkən həm boyundurqda qalıb dünyaya açıl bilməməyimizdən təassuflam, həm də bütün bu əsliqlərə son atılacağıq proqnozları ilə yonlandırdım. Məsəl üçün, şəhərdə, Nizami küçsində gəzəndə deyirdi ki, Şura hökuməti 15-20 il də gec gələyirdi. Bakı tikililəri, məmarçlıq-arkitektura üslubu ilə Parisə necəkdəlik... Bulvarda gəzişirdik, yanımızdakı çox yaxın dostum bərdən Kirovun heykəlini göstərib "İsmayıl əmi, bəs bu noolacaq ey-7" deyə, soruşdu. Atam dedi, ay bala, nə qədər ki, bu alçaq başımın üstündədir, bəzə gün-güzəran yoxdur, vaxt gələ, xalq əyəcə qalıb bəzə bütlləri yuxar, siz qorunmasız də öylədləriniz, nəvələriniz görür... Sonradan 2-ci Ağdam bətalayonunda döyüşən həmin dostum hərbi formada gəlmişdi, yəni de üçlükdə gəzişirdik, artıq Kirov aşırılmışlar, gülə-gülə söylədi ki, İsmayıl əmi, dedikləriniz doğrudur, şükür Allaha, biz də gərək. Atam da "ağıbətlinizi bildirim, amma bəla təzliklə gözəlmirdim" deyə məmnuniyyətlə gülmüşdü... Yəni bəla düşüncəyə, təfəkkürə, arzuya, əmələ malik bir şəkə həmin kənarə dərməyi bacarmazdı, oğla da gələ gücü, imkanı daxilində köməyini əsirgəmədi. Bəlkə də hərdən nisbətən çətin vaxtlarına düşsəydi, bəzə çox irəli gedərdi; amma yaş və səhəti müəyyən məqəllər tədrirdi.

– Hətta "səpi özümdən ələn bəllətlər" və sair deyimləri, zərb-məsəlləri də yadigar qalıb...

– Ha, bu məşhur hadisə 1989-cu ildə – 70 illik uilyəyində baş verib. Azərbaycan KP MK-nin I Kəttibi də birinə sərəndə aylaşmışdı və İsmayıl Şoğlu həmin saxsı xitabən deyirdi: O isə, görünür, keçdiyi məktəbin təsirinəndə nə qədər qərba də olsa, əvvəl əl cəldi, sonra yaxınlaşdı yubilyarla əl tutub görüşdü və öpüşdü... Atam sonra evdə danışdı ki, çox qərba adəmdir, "səpi özümdən ələn bəla" qismində mən bunu nəzərdə tuturdum, bu da gələ bəyönümü qucaqlayrdı, əli dəvəranı ki, guya həç nədən xəbəri yoxdu...

– Elçin müəllim, siz məşhur yazıqların yaşadığı, böyük əsərlərin yarandığı, maraqlı diskussiyalı, səmimi söhbətləri ilə zəngin bir məskəndə doğulub böyümüşünüz. Həmin ünvənlərdə keçən illər necə xatırlayırsınız?

– O zaman Hüsü Hacıyev adlandı, indi Azərbaycan küçsindəki Yazıqlar binası, qaynar həyatı ilə bağlı çox şirin, kövrək, nostalji xatirələrimiz var. Ədəbiyyatımızla yazıqların əzəli dostu Vurğun, Mirza İbrahimov, Süleyman Rüstəm, Məmməd Rəhim, Süleyman Rəhimovdən başqa sonrakı nümayəndələri – Bəxtiyar Vahabzadə,

İsmayıl Şoğlu və Nəsimi Vəzirov

Əmi, İsmayıl Şoğlu və Əli Vəliyev

İlyas Əfəndiyev, Mirmehdi Seyidzadə, Əhməd Cəmil, Hüseyn Abbaszadə, Zeynal Xəlil, Əliəğa Kürçaylı, Məsud Əlioğlu, Dəbil, Salam Ədnizadə və başqaları orada yaşayırdılar. Dəyışiz üsəliq dövrətilərim, əldən çəndə böyüklərə "Bəxtiyar əmi, salam", "İlyas əmi, səhənin xeyir!", "Əbil əmi, necədir?" deyə salamsəzərdi, başımıza siqal çəkib məhrəbəcəsənə əh-əhval tutardılar. Yəni onlar bəzən ötrü Azarın, Elçinin, Məhdi'nin, sadəcə, əmi, dəy idilər, bir az böyüyəndən sonra bəllik ki, nəhəng saxsıyətərlər, korlıy sənətkərlərdir. Yusif Vəzir Cəmənzəminlinin övlətdən, Əkbər Ağayevliq, Bəyram Bəyramov, İsa Hüseynə də həmin ünvanla idilər və yığışib bir stəkən qatı çərəkər yəni əsərlər müzakirə etmə kimi, çox gözəl anımlar vardı. Məsələn, göründü, Əliəğa Kürçaylı təzə sərlər yazıq, yaxud İsa müəllim həkəyə, postul qələmə alıb, oxuyurdur, toplaşanlar də diqqətə dincilər, təkliflərinə verirdilər – bu hissəni oxut, bənə əlavə əla... Müəllif yazıqların bəllətlər, yəni də öz fikrinə qələrlə məqəyini əsəsləndirirdi. Beləcə özün, səmimi müzakirələri deyirdi, səki bir ədəbi birlik, yarıdıcılıq məclisi, pənkulbərd. Yəni çox gözəl bir mühtə vər... Biz balaca oğlan də, qulağıma bəzə mətləblər çətirdi. Yuxarı məhəllələrə yaxın yaşayırdıq, həyətlə önyayında nərazliq düşür, zəngin yurmur qədər həddinə çətirdi. Bu zaman nisbətən böyük məhla usəqlərini köməyə gəldilər...

1972-ci ildə Üzeyir Hacıbəyli küçsində köçdü. Ora da Yazıqlar binası adlandı, amma müəyyən dəyişikliklər nəzərə cərdirdi. Yəni "Hüsü Hacıyev" də yazıqların üzəri yaşayırdılar və həyat əli bil həmin cəzibəsində saxlayırdı. "Üzeyir Hacıbəyli" də əla bənə hətəyisidi idi, yazıqlar səyrək görünür, övlədlər də artıq yaşa ölsə bətalayon. O zaman Məhrəbən xanımın ailəsi vaxt qonşumuz olub.

– İsmayıl müəllim Ümidə xanım arasında illəli məhəbbətdən doğan bir bağlılığın mövcudluğuna baxmayaraq, necə əla qurublar. Məhrəbən, məddiyət, təhsil – hansı faktorun təsirinəndə...?

– Bilirsiniz, mən Dəhrəman bəbəmi görməmişəm, amma anamın atasını yaxşı xatırlayıram: çox zəhmli kişi idi. Təsəvvür etməz, 5 bacı, 1 qardaş olublar, əla başqısından zəhmət, tərsiləy üzəndən xalalarım dördü də gec qərib. Yəni, yəni. Yəni ağsaqqal bəla məsələləri hər çərib qubul edə bilirdi, qızna elçi gələcəyini əsəndən evdən çixib gedirdim... Atam də 4-5 dəfə elçi göndərib "yox" cavabı alırdı, lakin anamla qarşılıqlı sevgisinə görə səbirlə gələcək qəyənətimin yuşmələmsini gözləyirdi. Nəhayət, Samad Vurğun, Mehdi Hüseyn, Əli Vəzirov, Məhdəxan Vəkiylov və Əsmən Sarıvəllinin elçiləri işi problemlə həll etmək qərarına gəlirlər. Babam də bu kişilərin sözüni yəra səla

Sıxılar ailəsi İstirahətə

bilmir və 6-7 illik eşq mücadiləsinə son qoyulur.

- Atanız siza qarşı münasibətdə necə idi, təhsil almaq, ailə qurmaq seçiminizə müdaxilə vaxtıydı?

- Əvvəllər yeniyetməliyimizdə, gəncliyimizdə bəzi para şuluqluqlar müqabilində narahatlıq keçirdirdi. Məsələn üçün, onda mobil telefon-filan yox idi, evə gec gələndə anam qapıda qarşılayıb deyindir, arada çevrilib, "a kişi, bayaqdan mənə irad tutursan, indi bir səsinə çoxart da" söyləyirdi. Atam da oxuduğu qəzetlə kənarə qoyub eynəyinin altından baxar, deyirdi ki, daha görürəm sağ-salamat gəlib də... Təhsilimizlə ciddi maraqlanırdı, xüsusən rus, ingilis dillərini öyrənməyimizə diqqət ayırırdı. Evlənmək barədə də tövsiyələrini vermişdi və təbii ki, o yaşda tələyüklü bir məsələ bunsuz da mümkün deyildi.

- "Ölən dünyam" İsmayıl Şıxlının son əsəridir və bildiyimizə görə yazıya alınmasında Ümidə xanımın da çox böyük rolu olub...

- Təxminən 1991-92-ci ildə birinci fəslini özü yazmışdı. Müstəqillik uğrunda mübarizə, Qarabağ savaşı, sair hadisələr başlandı, baş qarışdı, bir az da qələməndən soyudu. Sonra xəstələndi, yatağa düşdü, gözləri də xeyli zəifləmişdi, yazıb-oxuya bilmirdi. Anam dedi ki, darıxma, diklətə elə, mən yazım. Arada, allarına keçəndə yarım saat – qırx dəqiqə biz də kömək edirdik, amma əsas yük anamın üzərinə düşmüşdü. Atamın məxsusi yaradıcılıq mexanizmi vardı: heç vaxt beynində bitirmədiyi mövzunu kağıza köçürməzdi. Görərdin 5-6 ay gəzib-dolaşır, üzəgiri bir həftəyə oturub yazır. Həmin əsərin diktasında da cümlələri elə dedi ki, sonradan hər hansı redaktaya ehtiyac qalmadı. Müəllimlikdən irəli gələn cümlələri salist ifadə bacarığı vardı. Eləcə diklətə elədi və sonra bir dəfə də oxutdurub xırda qeydlərini bildirdi, vəssəlam. Martın 10-u idi, söylədi ki, artıq rahat ola bilərəm... Və inandırım sizi, əsəri bitirməkdən ötrü daha 7-8 ay lazım gəlsə, yaşayacaqdı...

Anam ali təhsilli həkim idi, keçmiş Basın küçəsində yerləşən poliklinikada çalışırdı, doğrudur, bir müddət bizi böyütmək üçün işləndi aralı düşmüşdü... Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov respublika Ali

Sovetina rəhbərliyi dövründə, səhv etməyibsə, 1953-54-cü illərdə Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu barədə konstitusiyaya əlavə qəbul olunmuşdu. İdarə və müəssisələrə də tapşırıq verilmişdi ki, bütün sənədlər Azərbaycan dilində hazırlansın. Anam həmişə zərərli və danışırdı ki, peşə fəaliyyətimdən başla, tərcüməçi kimi də kollektivdə çox hörmətli kadrə çevrilib, ruslar, yəhudilər gəlirlər ki, Ümidoçka, bunu necə yazaq, onu necə qeydiyyata alaq və sair.

- Övladlarınızdan atanızın adını daşıyan varmı?

- Övladların dünyaya gələndə İsmayıl müəllim həyatında idi və özü də belə şeyləri xoşlamazdı. Yəni deyirdi ki, İvan İvanoviç, Pyotr Petroviçləri təkrarlamaq lazım deyil. Amma vəfatından sonra dünyaya gələn nəvəmə adını qoymuşuq.

Daim yeri görünür, biza, xüsusilə Ümidə xanıma çox çətin oldu, həmişə nəvələrinə, kitablarına baxıb xəyalda dalırdı... Və ondan sonra çox yaşamadı...

- Mərhum yazıçı fəxri ad və təltiflərə o qədər həvəs göstərməyə də istər sovet, istərsə də müstəqillik illərində müxtəlif mükafatlarla layiq görülüb. Belə xoş xəbərləri necə qarşılayırdı?

- Vallah, mən adamları tanıyıram ki, balaca bir nişandan ötrü ürəyi gədir, özünü dağa-daşa çıxır... Atam bu məsələdə xeyli rahat idi, heç vaxt fəxri adın dalına qaçmayıb, qapılar döyməyib. Amma desəm ki, təltifləndəndə də sevinmirdi, yalan olar. "Qırmızı Ulduz", II dərəcəli "Böyük Vətən müharibəsi" ordenləri; "İgirdliyə görə", "Kerçin alınmasına görə", "Könisbergin alınmasına görə" medalları vardı. Yəni belə təltiflər əksəriyyətdə də müharibə zamanına aiddir. Dinc quruculuq dövrlərində isə "Qırmızı əmək bayrağı", "Şərəf nişanı" və digər orden-medallar aldı. Sonuncusu Azərbaycan Respublikasının "Şöhrət" ordenidir. Düzüldür, həmin zaman hələ ordenin özü yox idi. Mərhum Heydər Əliyev müvafiq "fərman"la təltif elədi, orden atamın dünyasını dəyişməsindən bir il, yaxud ilyarım sonra hazır oldu. Prezident Aparatından telefon açdılar, təqdimatə mən qatıldım. Mükafatçılar sırasında Maqşud İbrahimbəyov, Mirvarid Dilbazi, bir neçə digər tanınmış ədəbiyyat və incəsənət xadimi vardı. Allah rəhmət eləsin, Heydər Əliyevlə əl tutub gördüşükdü, "ruhu sağ olsun, İsmayıl Şıxlı yaxın dostum idi" söylədi və atamın ordenini təqdim elədi. Mən də ailəməz adından təşəkkürümüzdü bildirdim.

- Əsərlərinin nəşri ilə bağlı durum nə yerdədir? Ümumiyyətlə, Azərbaycan insanının kitabına, mütaliəyə münasibətini necə görürsünüz? Və yubiley səərəncamı ilə əlaqədar gözləntiləriniz?

- Mühahidələrimə əsasən son vaxtlar ölkəmizdə kitab oxumağa həvəs, meyl artıb və bu, sevincidir. Həlbir. Bir zamanlar ən müxtəlif səbəblər, xüsusən kənd qrafikasından latına keçidən doğruduğu çətinliklər ucubandan mütaliadən xeyli uzaq düşmüşdükdü.

İsmayıl Şıxlının da latın qrafikası ilə çap ediləməyən çoxlu sayda əsərləri var, bu yubiley ilində onların nəşrə hazırlanmış oxuculara çatdırılması yaxşı olardı.

- Mühahibəyə vaxt ayırdıңызna və samimi söhbətə görə minnətdaram, sağ olun! ✦

Qurban Məmmədov